

Stabiliteit van regeringscoalities

DRS. S. BLOKLAND

Inleiding

In *ESB* van 22 juli 1981 geeft prof. dr. H. van den Doel een interessante beschouwing over de stabiliteit van verschillende mogelijke coalities. Hij gaat hierbij uit van een rangschikking der partijen op een links-rechtschaal, waarbij hij de PvdA op 40% plaatst, D'66 op 50%, CDA op 55% en VVD op 70%. Hoewel hij deze getallen slechts bij wijze van voorbeeld geeft, hanteert hij ze wel om tot de conclusie te komen dat de combinatie PvdA-D'66-CDA (verschil 55 - 40 = 15%) stabiel zal zijn dan die van D'66-CDA-VVD (verschil 70 - 50 = 20%). Deze conclusie staat of valt m.i. met de onderbouwing die aan deze percentages kan worden gegeven.

Links-rechtsprofiel van het kiezerscorps

Het voordeel van de links-rechts-indeling is haar eenvoud. Ze kan worden voorgesteld door rangschikking op een rechte lijn. Als we er een partij mee willen kenschetsen moeten we standpunten ten aanzien van een veelheid van zaken, die elk afzonderlijk een zeker gewicht moeten krijgen, samenpersen in één enkel getal. Nog ingewikkelder wordt het wanneer we achter de partij de kiezers zien die, door één klein hokje rood te maken, hun voorkeur voor hun partij kenbaar hebben gemaakt. Binnen de aanhang van elke partij bestaan immers ook weer schakeringen 1).

De standpunten van de kiezers kunnen we, evenals die van de partijen, ook op een links-rechtsindeling weergeven. De gegevens over het links-rechtsprofiel van het kiezerscorps ontleen we aan een enquête van het NIPO naar de politieke gezindheid van de Nederlandse kiezers. Daarbij is aan ongeveer 20.000 kiezers gevraagd zich zelf te plaatsen op een schaal van zeven groepen, lopend van uiterst links tot uiterst rechts. Aan degenen die zich aldus in een groep hadden ingedeeld werd ook gevraagd op welke partij ze dachten te gaan stemmen.

Uit de verkregen gegevens 2) kan een overzicht worden afgeleid naar politieke gezindheid en partij, naar de toestand van ongeveer twee maanden voor de ver-

kiezingen. De tabel vergelijkt de gegevens met de uitslag der verkiezingen.

Tabel 1. Vergelijking van de verkiezingsuitslag met de resultaten van de NIPO-enquête

Partij	Enquête Nipo (in procenten)	Uitslag (in procenten)
CDA	31,8	30,8
PvdA	28,0	28,3
VVD	14,5	17,3
D'66	14,3	11,1
Te zamen	88,6	87,5
„Klein links”	6,2	6,1
„Klein rechts”	2,9	4,0
Overige	2,3	2,4
Totaal	100,0	100,0

In het algemeen gaf de NIPO-enquête een redelijk nauwkeurige voorspelling van de uitslag. Als we aannemen dat de verschillen niet zijn veroorzaakt door verschuivingen in de politieke gezindheid, maar alleen door de wijze waarop deze bij de stemming tot uitdrukking is gebracht kunnen we de NIPO-gegevens iets aanpassen. Het komt redelijk voor te veronderstellen dat:

- 1% aan uiterst rechtse kiezers van CDA naar klein rechts (RPF) is overgegaan;
- de verschuiving van D'66 naar VVD betrekking heeft op degenen die in D'66 voor wat rechtser dan het midden voelden.

De profielen van de achterban der vier grootste partijen zouden er volgens deze benadering ongeveer uitzien als in tabel 2 die op 1.000 kiezers betrekking heeft. (kijk heeft):

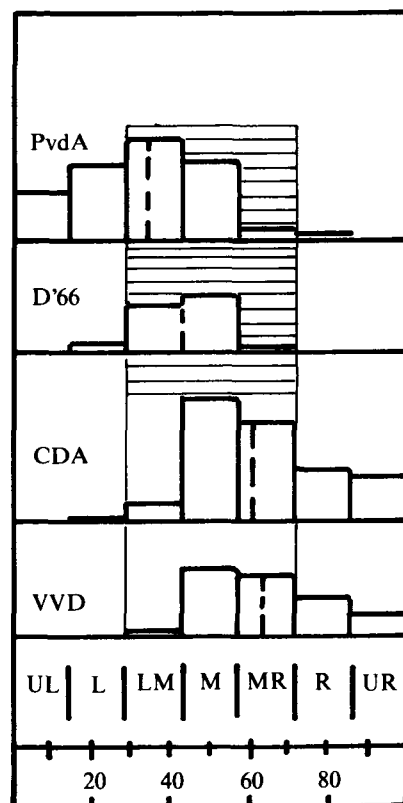
Tabel 2. Kiezers naar links-rechts en partij van hun keus

	PvdA	D'66	CDA	VVD	Totaal
Uiterst links	43	—	2	—	45
Links	65	15	3	1	84
Links midden	90	41	17	4	152
Midden	69	49	111	58	287
Rechts midden	10	6	88	55	159
Rechts	4	—	47	35	86
Uiterst rechts	2	—	40	20	62
Totaal	283	111	308	173	875

Ideologische positie van de kiezers

Willen we de ideologische positie van de stemmers op de partijen (die vermoedelijk een grotere spreiding vertoont dan die van hun vertegenwoordigers) kenschetsen dan kan dit door een soort zwaartepunt te bepalen (als mediaan, zodat evenveel kiezers zich ter rechter- als ter linkerzijde ervan bevinden). Dit geeft dan de positie op de links-rechtschaal. In de figuur zijn de profielen met de deellijnen die de plaats op de schaal aangeven in beeld gebracht.

Figuur. Profielen van de partijen en plaatsen van de kiezers op de links-rechtschaal

Samenvattend zou dan voor de achterbanen gelden:

- PvdA: gematigd links, en 34% op de schaal;
- D'66: midden, tegen links aan, en 43% op de schaal;

1) Illustratief hiervoor is b.v. het standpunt t.a.v. kernwapens. In alle partijen worden zowel gematigde als beide uiterste standpunten gehuldigd, zij het in verschillende mate: Volgens een NIPO-enquête (*Utrecht Nieuwsblad*, 29 april 1981) waren de volgende percentages stemmers voor verwijdering van kernwapens. PvdA: 45, D'66: 24, CDA: 13, VVD: 11. Tegen verwijdering lagen de percentages als volgt: PvdA: 9, D'66: 6, CDA: 19, VVD: 27. 2) De resultaten werden gepubliceerd in *Elseviers Magazine*, 31 januari 1981, blz. 34 en 4 april 1981, blz. 8-9.

- CDA: wat rechtser dan midden, en 60% op de schaal;
- VVD: gematigd rechts en 63% op de schaal.

De conclusie uit de aldus bepaalde plaatsen op de schaal zou tegengesteld zijn aan die van prof. Van den Doel. De kloof tussen PvdA en CDA zou 26% zijn en die tussen D'66 en VVD slechts 20%. De combinatie die tot dusver in de informatie is nagestreefd zou dus, zo gezien, minder voor de hand liggen dan die van D'66-CDA-VVD.

Haalbare „mate van progressiviteit”

De rangschikking op de links-rechtschaal kan ook een indruk geven van de kleur van het beleid 3), dat verschillende denkbare combinaties zouden kunnen voeren. We moeten dan wel aannemen dat elke deelnemende partij erin slaagt een met haar gewicht evenredige invloed uit te oefenen. Lukt dat haar in de onderhandelingen niet, dan zal haar geneigdheid tot het dragen van verantwoordelijkheid voor het kabinetsbeleid afnemen of zelfs geheel kunnen verdwijnen. Onder de veronderstelling van evenredige invloed ontstaat dan onderstaand overzicht van de omvang der coalities en de kleur van hun beleid (zie tabel 3).

Tabel 3. Mogelijke coalities met hun steun en politieke kleur

Coalitie	Percentage kiezers		Plaats op de schaal
	kiezers	zetels	
a. PvdA-D'66-CDA-VVD ..	87,5	90,0	50
b. PvdA- CDA-VVD ..	76,4	78,7	51
c. PvdA-D'66-CDA ..	70,2	72,7	47
d. D'66-CDA-VVD ..	59,2	60,7	58
e. PvdA- CDA ..	59,1	61,3	48
f. PvdA-D'66- VVD ..	56,7	58,0	45
g. CDA-VVD ..	48,1	49,3	61
h. PvdA-D'66 ..	39,4	40,7	37

Een „progressief” (links van het midden) beleid (h) heeft, zelfs als de kleine linkse partijen er zich geheel achter zouden stellen, onvoldoende steun van de kiezers. Een „conservatief” (rechts van het midden) beleid (g) is alleen mogelijk bij gedogen door de kleine rechtse partijen. Alle andere combinaties komen — onder de veronderstelling dat de deelnemende partijen er zich in kunnen voegen — uit op een middenkoers (tussen 43 en 57%) met een scheutje progressiviteit of conservatisme.

Rekening houdend met de eis dat de coalitiepartners elkaars burens moeten zijn voldoen alleen de combinaties a, c en d. Voor die van PvdA-D'66-CDA zou het beleid dan niet in het midden maar aan de linkerkant daarvan terecht moeten komen. Voor die van D'66-CDA-VVD zou het op de rechtergrens van het midden komen.

Aanvaardbaarheid voor de achterbannen

De schakeringen in politieke gezindheid van de achterbannen maken dat niet iedere aanhanger gelukkig zal zijn met de combinatie waarin de partij van zijn keuze deelneemt. Er zullen altijd binnen de coalitiepartijen kiezers zijn die liever een andere samenwerking hadden gezien. Daarentegen zullen er in de niet-deelnemende partijen kiezers zijn die het afwijken van bepaalde samenwerkingen door hun partij, of de uitsluiting daarvan door de andere, betreuren.

Om enig zicht te krijgen op de aanvaardbaarheid van de onderscheiden combinaties voor de aanhang der deelnemende partijen, of als tegenpool: de pijn die ze zouden veroorzaken, moeten we een maatstaf vinden voor de afwijking tussen de eigen politieke gezindheid en het beleid van de combinatie die voor de aanhanger nog tolerabel is. Werkbare combinaties moeten over de steun van ongeveer 60% der kiezers kunnen beschikken. Zodra we buiten het „middenveld” (in de figuur gearceerd) komen zijn daartoe al drie groepen op de links-rechtsschaal nodig. In overeenstemming daarmee veronderstellen we dat de kiezers uit een band van drie groepen om het zwaartepunt van de combinatie de gezamenlijk vastgestelde koers willen aanvaarden. Bij de overigen zou deze pijn veroorzaken omdat ze hem óf te links óf te rechts vinden. Voor de in de informatie nagestreefde coalitie betekent dit dat de kiezers die zich op de schaal tussen 47 +/- (1,5 x 100%), dus tussen 25,5 en 68,5%, bevinden deze aanvaarden. Voor a schuift de band 3 punten op, voor d 11 punten. Toepassing van deze bewerking op de in tabel 2 vermelde gegevens geeft als uitkomst:

Tabel 4. Steun van de kiezers aan mogelijke coalities

Coalitie	Aanvaardbaar voor n % der stemmers op			
	PvdA	D'66	CDA	VVD
a. PvdA-D'66-CDA-VVD ..	60	87	70	68
c. PvdA-D'66-CDA ..	64	88	64	(61)
d. D'66-CDA-VVD ..	(43)	66	76	78

Tabel 4 geeft een indruk van de ruimte die de achterbannen de partijen laten

om met andersdenkenden tot overeenstemming te komen. Voor een overwegend deel van de aanhang van D'66 en CDA, welke partijen min of meer een middenpositie op de schaal innemen, zouden alle combinaties acceptabel kunnen zijn. De leiding van de PvdA heeft duidelijk de smalste marges, smaller dan die van de VVD.

Voor de PvdA en D'66 is de combinatie met CDA de aantrekkelijkste. Hoewel deze bij de aanhang van CDA het laagst scoort zou ze daar niet meer pijn veroorzaken dan de achterban van de PvdA bij deze coalitie moet verduren. Een voorwaarde voor deze „gelijke verdeling van het chagrijn” is wel dat in de kring van het CDA de overtuiging bestaat dat die partij in de coalitie een invloed verkrijgt gelijkwaardig aan die van de PvdA. De weerstand in de fractie van CDA om in te stemmen met het resultaat van het werk van de drie informateurs is dan verklaarbaar uit het gevoel dat dit linkser is dan hetgeen de achterban bereid is te slikken.

Onder de veronderstelling dat het CDA in de tot dusver nagestreefde coalitie redelijk aan zijn trekken zou komen zou de pijn bij de aanhang van VVD ook nog draagbaar kunnen zijn. Het feit dat het door haar vertegenwoordigde 1/3 deel van het kiezerscorps tot nu toe geheel buitengesloten werd zal de opstelling van deze partij veel kritischer maken.

Voor CDA en VVD is de coalitie met D'66 het aantrekkelijkst. Deze is door D'66 echter tot nu toe categorisch afgewezen. De duidelijkheid in dit opzicht, waarbij van te voren al een belangrijke kaart uit handen werd gegeven, heeft er in het spel van de informatie wel toe geleid dat deze partij enkele vervelende slagen moest incasseren.

Hoewel samengaan met CDA en VVD voor de achterban van D'66 inderdaad het minst aantrekkelijk is, zou het „tevredenheidspercentage” in deze variant voor D'66 liggen op het peil dat in de door haar beoogde coalitie met PvdA en CDA bij de achterbannen van die partij-

3) Mr. A. A. M. van Agt verduidelijkt dit in 1977 met de rangschikking der kleuren in het spectrum. Rood (PvdA) met geel (CDA) geeft het daar tussenin gelegen oranje. Geel (CDA) met blauw (VVD) geeft het groen dat daar tussenin ligt.

en slechts moeizaam bereikbaar blijkt te zijn. Haar onderhandelingspositie tegenover CDA en VVD zou vermoedelijk voldoende sterk zijn geweest om in die combinatie het beleid zó ver naar links te trekken dat de acceptatiegraad in ieders aanhang tussen 70 en 75% zou komen te liggen. Uit het oogpunt van stabiliteit zou deze coalitie dan niet behoeven onder te doen voor die welke D'66 als enig redelijk alternatief heeft gekozen.

Voor de PvdA, die bij deze coalitie buitenspel zou komen te staan, is dit de meest afkeurenswaardige combinatie (afgezien van de nog verfoeilijker Staphorster variant). Wanneer de coalitie met D'66 en CDA zou afspringen blijft haar nog als enige mogelijkheid de samenwerking van de vier grote partijen. Met een extra scheutje links zou de pijn daarvan tussen PvdA en VVD gelijk verdeeld moeten worden. Omdat de PvdA voor de verkiezingen samenwerking met de VVD al ontoelaatbaar heeft verklaard, valt voor haar ook deze nog mogelijke tweede keus uit. Zij heeft daarom het grootste belang bij het tot stand brengen van de combinatie PvdA-D'66-CDA. Blijkens de reacties van de mogelijke partners op het „eindbod” van het informateurstrio wordt dat ook door deze partijen onderkend.

Samenvatting

Uitgaande van de uit de NIPO-enquêtes aangeduide politieke gezindheid zijn links-rechtsprofielen afgeleid voor de aanhang der vier grote partijen. Daaruit is de plaats van elk bepaald op de links-rechtsschaal. Voor PvdA zou deze zijn 34%, D'66: 43%, CDA: 60%, VVD: 63%. Voor de coalitie PvdA-D'66-CDA bedraagt de „ideologische kloof” dan 26%, voor die van D'66-CDA-VVD wordt ze 20%. In tegenstelling tot de conclusie van prof. Van den Doel zou de combinatie met VVD dan stabielere kunnen zijn dan die met PvdA.

Aannemende dat de in een coalitie deelnemende partijen een met hun gewicht evenredige invloed op het kabinetsbeleid verwerven, resulteert voor alle op een meerderheid steunende combinaties een middenkoers met een scheutje links of rechts. Voor drie coalities van de grote partijen is, uitgaande van de profielen van de aanhang, een raming gemaakt van de mate waarin deze voor de onderscheiden achterbannen aanvaardbaar kunnen zijn. Ook de resultaten daarvan ondersteunen wat hierboven ten aanzien van de mogelijke stabiliteit der coalities werd gesteld.

S. Blokland